

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2005

Evidentia Sacrae Scripturae *Anteckningar till "skriftprincipen" hos Martin Luther*

Bengt Hägglund

Julkaisija: Församlingsförlaget. Göteborg 2002
Julkaisu: Arvet från reformationen – Teologihistoriska studier
Bengt Hägglund
Församlingsfakultetens skriftserie nr 4
ISSN 1403-0160
s. 44-54

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Evidentia Sacrae Scripturae

Anteckningar till "skriftprincipen" hos Martin Luther

Med "evidens" betecknar vi den påtaglighet och klarhet med vilken vissa omdömen eller satser antages som sanna. "Evidens" hör till den intuitiva insikten och är kännetecknande för det som vi omedelbart upplever som sant och visst. "Evident" och "axiomatisk" sammanfaller ofta: Det som är axiomatiskt är också mestadels evident, och det som är evident har ofta funktionen av ett grundläggande antagande, som inte kan ytterligare bevisas och inte heller behöver något bevis.

Evidenta och axiomatiska omdömen är emellertid inte alltid samma sak. Vad som är evident behöver visserligen inte mer något bevis, men kan ibland ytterligare förklaras och stödjas på andra grunder. Men för ett axiom gäller, att det — såvida det tekniskt användes som axiom — inte kan bevisas utan bildar ett fundament varpå andra satser bygges upp. Ett träffande exempel på denna skillnad ger Bertrand Russell i "The Problems of Philosophy"¹: Aritmetikens satser kan - åtminstone enligt Russells mening - återföras på logiska axiom, trots att de ofta är lika evidenta som dessa logiska axiom. Att två gånger två är fyra förefaller oss lika evident som de bakomliggande logiska grundsatserna, ehuru det utifrån en dylik logisk analys strängt taget inte är ett axiom. Slutsatsen man kan dra av detta är att evidensen hänför sig till ett vidare område än vetenskapernas axiomatiska grundsatser.

Om en evident sats kan återföras på andra, ännu fundamentalare omdömen är emellertid endast en tekniskt-vetenskaplig fråga. Det som är evident behöver inte bevisas. Det gäller utan vidare analys såsom något sant och säkert. Frågan hur det kan bevisas avvisas ofta som inadekvat. Omdömet är ju självvident. Bevisbördan åvilar den som vill förneka eller ifrågasätta det.

För att ett omdöme skall gälla som evident räcker det inte, att det av någon uppleves som sant. Även en illusion kan upplevas som sann men är trots detta inte evident. Tydligen måste objektiva grunder föreligga för att beteckna något som evident. Omdömet måste var så beskaffat, att det allmänt, dvs. av alla som förstår omdömet ifråga, erkännes eller uppleves som sant. Evidens betyder inte bara subjektiv visshetskänsla utan hänför sig också till ett objektivt sanningskriterium.

¹ New York 1912, 176 (Kap.XI).

Evidens tillskrives bl.a. omdömen om direkta sinnesiakttagelser, logiska och aritmetiska grundsatser. Som Russell har visat, är evidens inte alltid liktydigt med absolut visshet. Sjelvevidensen har olika grader, från blott sannolikhet till den högsta grad av visshet.²

* * *

Det är välkänt, att Martin Luther i sin polemik mot den äldre skolans teologi, liksom också mot svärmarna, ofta åberopar sig på Skriftens evidens. Det är också välkänt, att den senare föreställningen om den heliga Skrift som "princip", d.v.s. som den yttersta, avgörande instansen i teologin, har sitt ursprung redan i Luthers teologi. Han jämför Skriftens utsagor t.ex. med aritmetikens axiomatiska grundsatser, d.v.s. han tillskriver Skriftens sanningar i viss mening axiomatisk karaktär. Vad betyder dessa utsagor, som vi kan sammanfatta i ett påstående: "Skriftens sanning är evident" eller motsvarande? Att vi här har att göra med en avgörande förutsättning för reformatorisk teologi visar den följande utvecklingen, såväl den romersk-katolska kritiken mot lutheranerna på denna punkt, som också utvecklingen inom protestantismen. Här kom hela den teologiska undervisningen att stå i skriftprincipens tecken. Den heliga Skrifts evidens eller - som man också uttryckte det - dess "autopisti" bildade den teologiska principlärans fundament.

Det visar sig snart, att Luther talar på två olika sätt om skriftutsagornas evidens:

Den heliga Skrift framställs som yttersta instans i alla trosfrågor, en instans vars sanning och trovärdighet inte kan härledas från andra grunder. Dess auktoritet framstår från början som något givet, genom Andens verkan, i och med tron. Den är alltså på detta sätt självevident. Denna evidens kan vi kalla *trovärdighetens evidens*.

Därför kan man särskilja ett annat slag av evidens, som också spelar en viktig roll i den teologiska argumentationen: De avgörande utsagorna i Skriften är klara och tillgängliga, tydbara enligt vanliga språkregler, så att man genom dem kan vinna en klar uppfattning om den sak det handlar om i den kristna tron. Vi kan här tala om en *tolkningens evidens*. Den betyder bl.a. att Skriften kan vara "sui ipsius interpret", sin egen uttolkare, dvs. den riktiga förståelsen av utsagorna kan uppnås inom Skriften själv, utan andra hjälpmedel än de nödvändiga kunskaperna om språk och realia.

² Ibid., 183-185.

Ett exempel på hur Luther förstår *trovärdighetens evidens* möter oss i De captivitate 1520 (WA 6, 560f; Clemen, Luthers Werke in Auswahl, I, 498):

Han jämför här - i frågan om prästämbetet - kyrkan och Guds ord och fastställer, att kyrkan ingalunda har makten att formulera nya löften om nåd. Fastmer grundar sig kyrkan på de löften, som redan är förhanden i den heliga Skrift. Kyrkan är född och näres av löftesordet, förhåller sig alltså till Guds ord som det skapade till Skaparen, som barnet till sin far. Visserligen är det så att en människa genom kyrkan kan ledas till kunskap om Skriften som Guds ord, som Augustinus har uttryckt det i det kända yttrandet, att han genom kyrkans auktoritet bevektes att tro på evangelium.³ Det betyder emellertid inte att kyrkan står över Skriften, liksom den inte heller står över Gud själv, ehuru vi ibland genom kyrkan ledes till tro på Gud.

Det är sanningen själv, som bevisar sig såsom sann. Här hänvisar Luther till ett annat ord av Augustinus: "Genom sanningen själv fångas själen, så att den genom den kan döma om allting på säkraste sätt; den kan däremot inte döma över sanningen utan tvingas att med ofelbar säkerhet medge, att detta är sanning." Som exempel användes här satsen " $3 + 7 = 10$ ": vi vet bestämt, att denna sats är sann men kan inte ange några grunder, varför det förhåller sig så.⁴

Den evidens varigenom Guds ord framstår som trovärdigt, som en inte vidare begriplig sanning, hör samman med tron. Den för vilken Skriften framstår som Guds ord är en troende människa. Att ordet betygar sig som sant, betyder att tron väckes till liv. Evidensen förutsätter den helige Andes upplysning, d.v.s. i det att den helige Ande verkar med ordet, upplyser Anden människan och gör för henne ordet visst, så att hon med fast tro kan hålla fast vid det, även om det som ordet meddelar inte kan bevisas med rationella grunder.⁵

Vad Augustinus i det av Luther citerade yttrandet säger, är att sanningen inte endast är en egenskap, som av den enskilde tillerkännes tingen, utan något för alla människor gemensamt, som inses genom gudomlig upplysning. Det finns en insikt, som vi inte på grund av vår bedömning erkänner som sann, utan som i sig själv är uppenbar, "som dömer alla och som ingen dömer över" (qui iudicat

³ Contra ep. Manich., 5,6. Till tolkningen av detta ställe jfr L. Grane i Evangelium og Sakramente. Festskrift til K.E. Skydsgaard, København 1962, 23-26.

⁴ WA 6, 560, 31-561, 18. Jfr Grane, anf. ställe.

⁵ Vad som jämföres med de aritmetiska grundsatserna eller med "de allmänna begreppen" (communibus conceptionibus) är enligt WA 6, 561, 13-15 lärosatser, som inte kan bevisas men ändå hålles för helt vissa (in Ecclesia sensus, illustrante spiritu, in iudicandis et approbandis doctrinis, quem demonstrare non potest et tamen certissimum habet).

⁶ WA 6, 561, 17.

omnes et a nemine iudicatur).⁶ Om ting, som kan av oss bedömas, kan vi säga att de troligen förhåller sig så eller så. Vi kan ändra dem eller tänka oss dem utgestaltade på olika sätt. Men om de evidenta sanningarna kan vi endast säga, att det förhåller sig så. Det är så och kan inte vara på annat sätt.

När Luther på detta sätt betecknar den heliga Skrifts utsagor som evidenta, är det inte att förstå som en bildmässig överdrift utan som en verklig analogi. Evidensen är egentligen densamma i båda fallen. Endast innehållet i de evidenta omdömena är av olika art, i det ena fallet t.ex. en matematisk sats, i det andra en trossats.

Med Augustinus' terminologi är det lätt att uttrycka denna analogi: Det är sanningen själv, som upplyser människorna i deras inre, så att de alla gemensamt upplever sanningen i förnuftets av alla erkända grundsatser. Denna sanning är Gud själv, Logos, som verkar i människosjälarna. Hans upplysning är förutsättning inte bara för kunskapen om trossanningarna utan också för kunskapen om förnuftets evidenta sanningar.⁷

Hos Luther har vi ingen anledning att använda samma terminologi för att förklara hans tankegång. Han lånar ett exempel och vissa grundtankar från Augustinus men bygger inte på samma kunskapsteori som han.

Den heliga Skrifts evidens betyder, att vi inte kan bevisa eller med rationella grunder motivera dess auktoritet, dess trovärdighet, dess ställning som Guds ord. Det är en "sanning", som betygar sig själv som sådan, i och med att tron på Guds ord genom Andens inspiration eller upplysning väckes till liv.

Är det då en evidens under trons förutsättning? Om det vore så, skulle tanken på Skriftens evidens vara ointressant och intetsägande. Den betydde då bara, att den, som trodde på den heliga Skrift, hade en fast känsla av dess sannfärdighet. Alltså egentligen en tautologi: Den som tror på den heliga Skrift, tror, att den är trovärdig.

Om det å andra sidan vore en evidens, som inte är betingad av tron, vore det svårt att förklara, varför Skriftens auktoritet inte är uppenbar för alla som läser den.

Vi står alltså inför två fakta, som kännetecknar Skriftens trovärdighet:

1. Det är en evidens, som är analog med den evidens, som vi tillskriver de logiska och matematiska grundsatserna.
2. Det är en evidens, som endast erkännes i den kristna församlingen, bland de kristustroende.

Med hjälp av några exempel vill vi söka närmare belysa dessa båda satser:

⁷ E. Gilson: Introduction à l'étude de Saint Augustin, Paris 1931, 97-99.

I "Assertio omnium articulorum" 1520 börjar Luther med att fastställa, med vilka vapen och under vilka fälttecken han vill föra sin strid med de romerskkatolska. Han visar, att den heliga Skrift skall förstås, inte genom fädernas utläggningar utan utifrån sig själv. I och med att vi vägledes genom Guds ord kan vi bedöma fädernas skrifter. Den heliga Skrift tillkommer första platsen i alla trosfrågor. Därför måste den vara i sig själv fullkomligt tillförlitlig, lätt tillgänglig och "sin egen uttolkare".

När fädernas utsagor motsäger varandra, kan ett avgörande träffas genom hänvisning till Skriften, något som förutsätter dess klarhet och grundläggande trovärdighet.⁸ Enligt ett ord av Aristoteles måste det obekanta bevisas genom det mera bekanta, det dunkla genom det klara. Om nu Skriften framstår som yttersta instans i trosfrågor, kan man sluta till att den är närmare känd och klarare än fädernas yttranden, än alla blott mänskliga utsagor.⁹ Denna slutledning avslöjar, vilka svårigheter som är förbundna med föreställningen om Skriften som "princip". Som princip i filosofiska sammanhang betecknades mestadels endast enkla, evidenta omdömen, t.ex. de logiska grundsatserna. Men Skriftens utsagor är komplexa och inte heller av alla antagna som sanna. För att förstå tankegången måste man bl.a. räkna med följande omständigheter:

Föreställningen om den heliga Skrift som princip måste tolkas i sammanhang med Luthers förståelse av ordet som verksamt ord, som bärare av Anden. I uttrycket "principium primum" ligger mer än vad som rymmes i de rent filosofiska definitionerna av begreppet. "Princip" betyder inte endast det som i första hand är uppenbart, inte endast "axiomatisk grundsats", utan också det som upplyser höraren eller läsaren av ordet, det som ger förståelse. Därför kan Luther säga, att det som är principium primum är "ingångsport till förståelse och ljus". Det är här inte bara fråga om vad människan klart kan inse i kraft av sitt förnuft utan om vad som upplyser henne, så att hon kan tydligt förstå saken. För att klargöra använder Luther två helt olika bilder: Skriften är utgångspunkten, "principium primum", som man måste börja med för att komma till förståelse, och Skriften är porten genom vilken vi kan gå vidare till ljus och insikt.¹⁰

För att förstå detta måste man erinra sig, att den äldre kunskapsläran utgick från att det är objektet som skapar kunskapen i det att det framställs för män-

⁸"Oportet enim scriptura iudice hic sententiam ferre, quod fieri non potest, nisi scripturae dederimus principem locum in omnibus quae tribuuntur patribus, hoc est, ut sit ipsa per sese certissima, facillima, apertissima, sui ipsius interpres, omnium omnia probans, iudicans et illuminans", WA 7, 97, 20-24. Ps. 119, 130 anföres i detta sammanhang.

⁹WA 7, 98,4-16.

¹⁰Hic clare spiritus tribuit illuminationem et intellectum dari docet per sola verba dei, tanquam per ostium et apertum seu principium (quod dicunt) primum, a quo incipi oporteat, ingressurum ad lucem et intellectum", WA 7, 97, 26-29.

niskans betraktande. "Primum principium" i kunskapsakten är objektet självt varigenom kunskapen uppstår vid den enkla iakttagelsen. Inte bara omdömet om iakttagelsen utan iakttagelsen själv betecknades som "primum principium". Dessutom gäller de logiska och matematiska grundsatserna som "första princip".¹¹

Endast utifrån denna kunskapslära - helt annorlunda än den som utvecklats under senare tider - är det överhuvud förståeligt, att Luther kan beteckna den heliga Skrift - dvs. utsagor som vi hör eller läser, inte omdömen, som vi själva gör - som kunskapsprincip i denna tekniska mening. Skriftens språkliga evidens är därmed jämförbar med den evidens, som vi tillskriver de enkla iakttagelserna, men betyder därtill något mer i det att den inte bara utgör fundament för våra omdömen i trossaker utan också innehåller det ljus genom vilket en djupare kunskap och förståelse möjliggöres.

Också den andra ovannämnda satsen - att den evidens det här gäller endast erkännes i den kristna församlingen - kan belysas genom textstället i "Assertio". Det betonas här, att Guds ord är *de kristnas* första principer.¹² Den människa, som upplyses av den heliga Skrift, är den i andliga ting blinda, i mörker levande människan, som ständigt på nytt behöver detta ljus för att rätt kunna se och bedöma. Det är emellertid samtidigt klart, att upplysningen hänför sig till tron, dvs. att den sker i och med det troende erkännandet av Guds ord. För de högmodiga och ofromma blir Skriften tvärtom en anledning till ett förvärrande av den hos dem förhärskande blindheten, liksom dessa människor också genom andra skrifter ännu mer förblindas.¹³

Att Skriftens evidens inte står klar för alla utan endast är verkningsfylld bland de troende kan förklaras med denna bild: Liksom den yttre iakttagelsens evidens upphäves genom den (kroppsliga) blindheten, så fördunklas Skriftens evidens för dem som är högmodiga eller icke-troende, så att den i stället för ljus och klarhet verkar en ännu större blindhet.

Frågan, varför ordet inte upplyser alla utan hos somliga förökar mörkret, antydes inte här. Det är emellertid ingen annan fråga än den, varför inte alla genom evangeliets predikan kommer till tro. Anden verkar tron "var och när Gud vill".¹⁴ För evidensfrågan betyder detta, att kristenhetens "principium pri-

¹¹ "Mens nostra non mensurat res, sed mensuratur a rebus", jfr M. Wundt: Die deutsche Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts, Tübingen 1939, 31; B. Häggglund: Die heilige Schrift und ihre Deutung in der Theologie Johann Gerhards, Lund 1951, 17f., 136-147.

¹² "Sint ergo Christianorum prima principia non nisi verba divina...", WA 7, 98, 4-16.

¹³ "Hoc sane verum est, superbis et impiis scripturam sanctam semper esse maioris caecitatis occasionem", WA 7, 97, 36f.

¹⁴ Confessio Augustana V, Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche, Berlin 1930, 58, 5-7.

mum" visserligen som andra "första principer" är tydlig, men det är inte en evidens som är absolut eller obetingad. För den som tror är vissheten lika fast och säker som vissheten i ett omdöme som bygger på iakttagelse men behöver inte fördenskull vara lika otvetydig för varje annan människa.

Evidensen är inte i den meningen allmängiltig, att den inte kan förnekas eller bestridas. Den är emellertid i den meningen allmängiltig, att den kan tjäna som yttersta instans vid argumentationen. Det kända yttrandet inför riksdagen i Worms: "Om jag inte blir överbevisad genom Skriftens vittnesbörd eller evidenta förnuftsbevis ..." visar, att Skriftens utsagor som yttersta instans för Luther utgör en noggrann parallell till fömuftets evidenta grundsatser.¹⁵ I "Assertio" citerar han ett ord av Augustinus, som innehåller samma hänvisning till Skriften och till fömuftet: Andra skrifter än Bibeln betraktade han (Augustinus) som sanna, icke emedan de själv utgav sig som sanna, "utan om de kunde övertyga mig genom de kanoniska skrifterna eller genom sannolika förnuftsskäl". Även i andra texter sammanställs "Schrift und helle Vernunft" som avgörande instanser.¹⁶

Den heliga Skrifts evidens betonas av Luther i två skilda sammanhang, för det första i situationer, där en argumentation i trosfrågor erfordras, emedan en trossats angripes av motståndarna, för det andra i försvaret av tron inför det egna samvetet, där det alltså gäller att vinna personlig visshet i en trosfråga.

Visshet och evidens är inte samma sak. En människa kan vara övertygad om åtskilligt, som inte är evident. Men den kristna trons visshet består inte enbart i en subjektiv, inre övertygelse, utan måste också vara förbunden med en evidens, som består däri att den kristne vet, att det som han tror på är grundat i Guds ord. Att det förhåller sig så är inte bara en fråga om den inre känslan. Det måste kunna objektivt konstateras. "Ich muss sehen wie ich daran sey, das es gottes wort sey als gewiss als du lebst und noch gewiser, darauf du dein gewissen stellen kanst." På dödsbädden räcker det inte att säga: Påven eller koncilierna har sagt det. Där det gäller livet, måste människan vara viss om att hennes tro är grundad i Guds ord. Här föreligger en evidens, som är såväl en inre visshet som också ett yttre inseende, att bestämda utsagor är otvivelaktigt sanna såsom "Guds ord", "Kristi lära" eller liknande. De måste vara lika vissa som t.ex. utsagan, att tre plus två är lika med fem, eller att en aln är mer än en halv aln.¹⁷

¹⁵ WA 7, 838, 4—8. Jfr B. Hägglund: *Theologie und Philosophie bei Luther und in der occamistischen Tradition*, Lund 1955, 66-67; B. Lohse: *Ratio und fides*, Göttingen 1957, 110-113.

¹⁶ WA 7, 99, 5-10; jfr också i skriften mot Emser 1521 WA 7, 640, 36-641, 2: "Also hatt auch S. Augustinus than unnd schreybt, das er keynem lerer glaube, wie heylich und geleret er sey, er beweyssse denn sein lere mit der schrift öder heller vornunfft. Auss wilchem wir aber lernen, wie die vetter zu lesen sein, nemlich das wyr nit achten sollen was sie sagen, sondern ob sie auch klare schrift oder vornunfft furen".

¹⁷ WA 10 III, 299, 6-8, 16-18; 260, 8-10; 260, 21-261, 12 (Pred. über Matth 7,15-23).

Att Luther anser Skriftens auktoritet och trovärdighet på samma sätt som de logiska grundsatsernas självklar och evident visar ett ställe i *De servo arbitrio* 1525, där det heter: "Ty det bör bland de kristna framför allt vara fast och visst, att de heliga skrifterna är ett andligt ljus, långt klarare än själva solen, i synnerhet i de ting som hör till frälsningen eller till det som är nödvändigt. Men, eftersom vi sedan länge blivit intalade motsatsen genom sofisternas fördärvliga ord om att Skriften är dunkel och tvetydig, tvingas vi först av allt att bevisa denna vår första princip, varigenom allt annat skall bevisas, något som bland filosoferna anses absurt och omöjligt att göra."¹⁸

När Luther företar sig att bevisa Skriftens auktoritet eller klarhet, gör han något, som skulle synas filosoferna absurt eller omöjligt, nämligen att bevisa ett "*principium primum*". Att Skriften har en trovärdighetens evidens implicerar, att man egentligen inte kan ge några bevis för detta. Endast emedan sofisterna har angett att Skriften är dunkel och tvetydig, blir det nödvändigt att genom skriftcitat demonstrera Skriftens auktoritet. Anmärkningen, att denna "demonstration" av en första princip från filosofiska utgångspunkter är något absurt, visar, att Luther betraktar den heliga Skrift som evident princip i teknisk mening, d.v.s. som det fundament varpå varje slutsats i teologiska frågor måste bygga.

Luthers utsagor om Skriften som princip, där han framställer dess sanning som evident i analogi med förnuftsprincipernas sanning, förråder, att frågan om Skriftens evidens egentligen är alltför komplicerad för att täckas av den filosofiska definitionen av "*primum principium*". Evidensen blir i själva verket uppfattad i en vidare mening än när det gäller logiska eller aritmetiska grundsatser. Den förbindes med trosvissheten och med den helige Andes upplysning. Evidensen betingas inte av den subjektiva trosvissheten, ty tron uppväcks genom ordet, som alltså är det primära som bärare av vissheten. Man kan snarare säga, att trosvissheten är betingad av den heliga Skrifts evidens, liksom också tron förutsätter det yttre ordet.

Tanken på Skriftens evidens förhindrar, att man förstär trosvissheten som något enbart andligt eller mysteriöst. Visserligen kan denna evidens inte närmare förklaras, men detsamma gäller t.ex. om de logiska grundsatsernas evidens.

Det nära sambandet mellan trosvisshet och vetenskaplig evidens hos Luther är inte bara ett kuriosum i den dåtida apologetiken utan ett faktum av stor principiell betydelse. Det är emellertid i dag, när många av självklarheterna i dåtida tänkande inte mer hör till våra tankeförutsättningar, svårt att verkligen föreställa sig, vad tanken på den heliga Skrift som evident princip betyder. Kanske kan det som i följande avsnitt anföres hjälpa oss att klarare förstå det?

¹⁸ WA 18, 653, 28-35.

I det följande avser vi att aktualisera för oss några texter, som talar om det som vi ovan betecknade som *tolkningens evidens*.

I en situation, där det gäller att i trosfrågor diskutera med en motståndare och argumentera för en viss ståndpunkt, räcker det naturligtvis inte att bara hänvisa till en inre övertygelse. Det skulle göra varje vidare diskussion omöjlig: Den ene tror så, den andre så; det är en trosfråga, därom kan man inte diskutera.

Men för Luther är det möjligt att argumentera i trosfrågor, vilket förutsätter, att den inre klarheten och vissheten är uppbyggd på en yttre klarhet.

I argumenteringssituationen måste man ha klara texter, som man kan hänvisa till. Den inre klarheten, trovärdighetens evidens i Skriften är i sista hand ett verk av den helige Ande men förmedlas liksom Andens verkan i övrigt genom det yttre ordet. Vi har alltså att göra med en evidens, som är betingad av språkets begriplighet och skriftutsagornas klarhet. Den språkliga kunskapen om sammanhanget mellan utsagorna i Skriften är nödvändig för att kunna bilda sig ett omdöme om saken. Luther kan i detta sammanhang t.o.m. säga, att "språken" (d.v.s. den enkla språkliga uttydningen av texterna) "har gjort Skriften för mig säker och viss".¹⁹

Hur kan en tolkning vara evident? Hur kan man beträffande en tolkning vara säker på att den återger utsagans verkliga mening? Vilket kriterium ges för att en tolkning är riktig? - Den som går med dessa frågor till Martin Luthers skrifter under 1520-talet, i vilka han skarpt avgränsar sig emot svärmarna och mot Erasmus, får ett entydigt, ständigt på nytt i nya variationer formulerat svar: De i kontroversfrågorna avgörande skriftutsagorna har en enda, enkel, "ljus" och tydlig mening, som blir klar, när man tyder texten efter det vanliga sättet att tala (Art der Rede).²⁰

¹⁹WA 15, 42, 22-43, 1 (An die Ratherren 1524).

²⁰Jfr talrika ställen i följande skrifter: An die Ratherren ... dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen 1524 (WA 15, 9-53); De servo arbitrio 1525 (WA 18, 551-787); Wider die himmlischen Propheten 1525 (WA 18, 37-214); Dass diese Wort Christi "Das ist mein Leib" noch feststehen 1527 (WA 23, 38-320); Vom Abendmahl Christi, Bekenntnis 1528 (WA 26, 241-509). Några exempel ur dessa skrifter:

"Denn wie die sonne gegen dem schatten ist, so ist die sprache gegen aller veter glosen" WA 15,41, 15f

"Soll man denn urteylen, so mus kunst der sprachen da seyn, sonst ists verloren" WA 15, 42, 5f

"Hie beruffe ich mich auff alle Deutschen, ob ich auch deutsch rede. Es ist ye die rechte mutter sprache, und so redet der gemeyne man ynn Deutschen landen" WA 18, 154, 19-21.

"Des beruffe ich mich auff alle die, so Kriechisch kunden" WA 18, 154, 24.

"Ich weys keyn änder ursache, denn das die art der sprachen so gibt und haben will, wie sie Gott geschaffen hat" WA 18, 155, 4f.

"die natürliche sprache ist fraw Keyseryn, die geht uber alle subtile, spitzige, sophistische tichtunge" WA18, 180, 17f.;jfrWA18, 174, 6; 207, 15f.

"und weys keyn ursache, warumb ich solch natürlichen orden und anhang der rede solle odder müge scheyden" WA 18, 151, 9f.

Karlstadts tolkning är godtycklig, emedan den går emot språkets naturliga art och följd ("widder die natiirliche art und folge der sprache") WA 18, 158,17.

"wie doch die düren hellen wort da stehen" WA 23, 71, 33.

"Denn der text mus ia einerley und einfeltig sein und einen einigen gewissen verstand haben, sol er klar und einen gewissen artickel grunden" WA 26, 262, 31-33; 271, 6-10.

"So wirstu es finden ynn allen sprachen das weis ich fur war Und also leren alle grammatici und wissen die knaben ynn der schule" WA 26, 274, 7-9.

De texter, som det här är tal om, bereder rent språkligt inga svårigheter. Den som kan grekiska (och sitt eget språk!) förstår vad uttrycken betyder. Det finns ett naturligt sätt att tala, som man lär sig i sitt eget modersmål, och med vilket var och en är förtrogen, som känner vardagsspråket. Detta naturliga sätt att tala, som är givet med den alldagliga användningen av språket, måste beaktas vid tolkningen av bibeltexterna.

Vad som i detta sammanhang är evident, grunden, som tolkningen i sista hand måste bygga på, är inte trosinnehållet, inte Skriftens auktoritet, inte sakens rationella tydlighet, utan de enkla grammatiska reglerna, det naturliga sättet att tala, som var och en kan känna igen i sitt eget språk.

Vi har här med en evidens att göra, som inte är betingad av tron utan är knuten till "tungans bruk" (*usus linguae*), som Gud "har skapat bland människorna".²¹ *Usus linguae*, det naturliga sättet att tala är ett grundfaktum, som inte vidare kan förklaras. Att en enkel, språklig utsaga, som jag läser eller hör, betyder något, förmedlar något till mig, är ett elementärt faktum, som också vid bibeltolkningen är det evidenta.

Varför denna sammanställning av ord är att förstå så eller så kan jag inte förklara. Men det är för mig evident, att det förhåller sig så, lika visst som att jag lever eller befinner mig här i detta ögonblick. Om jag vill förklara det, kan jag endast säga, att man talar så. Så lär barnen i skolan att tala, så måste det vara enligt de enkla grammatiska reglerna, enligt det som Luther kallar "språkets naturliga ordning" (*die natürliche Ordnung der Sprache*), som är förhanden i alla språk. Om tolkningen i enlighet med denna ordning inte vore riktig, skulle ingen kunna vara viss om vad den ena människan talar till den andra.

Hänvisningen till denna tolkningens evidens förekommer ständigt vid diskussionerna i nattvardsfrågan. Motståndarna tolkar t.ex. instiftelseorden så, att orden "Det är min kropp" inte hör samman med de föregående orden "Tagen och äten" utan begynner en ny tankegång, vilket innebar, att "kropp" inte syftade på brödet utan på Jesu egen kropp, som han vid detta ord skulle ha pekat på. Luther visar, hur språkligt omöjlig denna tolkning är. Orden måste förstås så som grammatiken lär, och så som man talar i vardagsspråket.²² Vid tolkningen

²¹ "sed ubique inhaerendum est simplici puraeque et naturali significationi verborum, quam grammatica et usus loquendi habet, quem Deus creavit in hominibus" WA 18, 700, 33-35.

²² WA 23, 38-320.

aktualiserar Luther den talsituation i vilken orden ursprungligen uttalades.²³

Vad som här är det avgörande är inte en lära om realpresensen, inte heller rationella tankar om det som är tänkbart eller möjligt, utan ett enkelt mänskligt tal, som jag utan vidare kan förstå, om jag endast låter orden stå som de låter. Luther menar t.o.m., att svärmarna handlar mot sina egna samveten, när de föreslår en tolkning, som går emot det naturliga sättet att tala. Deras falska tolkning kan endast förklaras så, att de är förledda av önskan att uppvisa en bekvämare, mindre anstötlig tolkning.

Hur detta bröd, som i nattvarden utdelas, kan vara Kristi kropp, förstår vi inte. Det är obegripligt. Utsagan, den enkla kombinationen av ord, är emellertid utan vidare förståelig; den bör uppfattas så som den står där. Man kan t.o.m. säga, att det grundläggande här inte är en "tolkning" utan endast ett upprepande av Kristi ord. Tolkningen som därefter sker har endast syftet att undvika missförstånd och bekämpa falska tolkningar. Vi stöter här på en fast grund, på ett faktum, som inte vidare kan förklaras, nämligen den språkliga kommunikationens under. Tron hänför sig inte endast till en inre visshet, som är en gåva av Anden, utan också till en evidens, som inte är något annat än den tydliga klarhet varmed jag förstår ett elementärt språkuttryck. Jag kan upprepa det med en känsla av att så förhåller det sig, så är dessa ord att förstå. Denna tolkningens evidens får en så stor betydelse vid argumentationen, för det första emedan det yttre ordet (eller talsituationen) framstår som bärare av Anden och därför också som det som väcker tron till liv; för det andra, emedan vi här har att göra med en evidens, som är allmängiltig och oavhängig av tron.

I de talrika hänvisningarna till tolkningens evidens i bibelutsagorna finner det som Luther säger om Skriftens yttre klarhet²⁴ sin konkreta tillämpning.

En noggrann parallell till Luthers hänvisning till "språkets naturliga ordning" bildar på det etiska området hans argumentering utifrån den "naturliga lagen". När Luther frågar efter om en etisk föreskrift i Bibeln ännu är giltig eller inte, använder han den "naturliga lagen" som ett yttersta kriterium. Det som överensstämmer därmed förblir evig, allmängiltig rätt, men vad som inte hör till den "naturliga lagen" kan falla eller från tid till tid förändras.

Diskussionen om de etiska argumenten i Luthers bibeltolkning ligger utanför temat för denna uppsats. Därför skall här endast hänvisas till parallellen mellan "språkets naturliga ordning" och den "naturliga lagen". Båda bildar allmänna, yttersta kriterier i Luthers bibelbevisning. De förlänar hans argumentering en universell prägel, som i senare tiders teologiska diskussioner ofta blivit bortglömd eller gått förlorad.

²³ WA 18, 159,8-20.

²⁴ WA 18,606-609.